

УДК 378.1
ББК 74.480.27
Б 79

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС У ФАКТАХ І ДОКУМЕНТАХ

(Сорбонна-Болонья-Саламанка-Прага-Берлін)

© Степко М.Ф.
Болюбаш Я. Я.
Шинкарук В. Д.
Грубінко В. В.
Бабин І. І., 2003

ПЕРЕДМОВА

Уже більше п'яти років європейське освітнє співтовариство живе під знаком так званого Болонського процесу. Його суть полягає у формуванні на перспективу загальноєвропейської системи вищої освіти, названої Зоною європейської вищої освіти, яка ґрунтується на спільності фундаментальних принципів функціонування. Із 1998 по 2003 рік у рамках Болонського процесу відбулося багато різномірних зустрічей, робочих нарад, конференцій тощо.

Пропозиції, які розглянуто і які виконуються в рамках Болонського процесу, зводяться в основному до шести таких ключових позицій:

1. Уведення двоциклового навчання. Фактично пропонується ввести два цикли навчання: 1-й - до одержання першого академічного ступеня і 2-й - після його одержання. При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х і не більше 4-х років. Навчання впродовж другого циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через 1-2 роки навчання після одержання 1-го ступеня) і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).

2. Запровадження кредитної системи. Пропонується запровадити у всіх національних системах освіти систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. За основу пропонується прийняти ECTS, зробивши її нагромаджувальною системою, здатною працювати в рамках концепції «навчання впродовж усього життя».

3. Контроль якості освіти. Передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.

4. Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері

працевлаштування іноземців.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. Одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної нагромаджувальної системи, легко доступних кваліфікацій тощо, сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти.

Метою цього видання є ознайомлення українського освітнього співтовариства з основними документами, прийнятими в рамках Болонського процесу. Знання цих документів дозволить українським вищим навчальним закладам оцінити свої можливості щодо вжиття окремих заходів, спрямованих на унормування структур і дій, прийнятих і/або тих, що приймаються європейським освітнім співтовариством.

ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ БОЛОНЬСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Дата	Місце	Подія проведення
25 травня 1998 року	Париж, Франція	Прийняття Спільної декларації чотирма міністрами, що представляють Великобританію, Німеччину, Італію і Францію
Березень 1999 року	Веймар, Німеччина	Зустріч генеральних директорів ЄС і керівництва Ради ректорів європейських країн для обговорення проблем акредитації й оцінки у вищій освіті
Травень 1999 року	Копенгаген, Данія	Публікація звіту «Тенденції у вищій освіті -1» на замовлення CRE, Конфедерації Рад ректорів країн, що входять у EU, і при фінансовій підтримці ЄС
18-19 червня 1999 року	Болонья, Італія	Перша зустріч європейських міністрів, що відповідають за вищу освіту, і прийняття спільної декларації
8-10 лютого 2001 року	Лісабон, Португалія	Семінар «Акредитація / Надання законної сили»
14-15 лютого 2001 року	Берлін, Німеччина	Національний семінар із питань Болонського процесу
16-17 лютого 2001 року	Гельсінкі, Фінляндія	Міжнародний семінар «Університетські ступені короткого циклу»
1-3 березня 2001 року	Упсала, Швеція	Неформальна зустріч європейських міністрів, що відповідають за освіту і наукові дослідження
2-4 березня 2001 року	Мальме, Швеція	Міжнародний семінар «Транснаціональна освіта»
10 березня 2001 року	Антверпен, Бельгія	Семінар фламандського співтовариства з проблем Болонського процесу
10-12 березня 2001 року	Антверпен, Бельгія	Семінар студентів Європи «Втілення в життя Болонської декларації»
13-14 березня 2001 року	Белград, Югославія	Національний семінар із проблем Болонського процесу
22-25 березня 2001 року	Гетеборг, Швеція	Прийняття Гетеборзької конвенції конференцією Асоціації національних студентських спілок у Європі
29-30 березня 2001 року	Саламанка, Іспанія	Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій, прийняття спільного документа
9 квітня 2001 року	Стокгольм, Швеція	Зустріч Групи керівництва в Болонському процесі

Дата	Місце	Подія проведення
21 квітня 2001 року	Брюссель, Бельгія	Зустріч Ради Асоціації європейських університетів
26 квітня 2001 року	Брюссель, Бельгія	Зустріч у розширеному складі групи, що готує рекомендації з Болонського процесу
Квітень 2001 року	Гельсінкі, Фінляндія	Публікація звіту «Тенденції у вищій освіті - II» при фінансовій підтримці ЄС і ETF
6-8 травня 2001 року	Хальмстад, Швеція	Зустріч генеральних директорів ЄС і керівництва Рад ректорів європейських країн
10-16 травня 2001 року	Братислава, Словаччина	Міжнародний семінар і 40-ва зустріч Ради Асоціації національних спілок студентів у Європі
17 травня 2001 року	Прага, Чехія	Зустріч у розширеному складі групи, що готує рекомендації з Болонського процесу
18-19 травня 2001 року	Прага, Чехія	Зустріч європейських міністрів, що відповідають за вищу освіту
Червень 2001 року	Рига, Латвія	8-а спільна зустріч у рамках мереж ENIC і NARIC і прийняття документа «Визнання результатів (навчання) у Болонському процесі»
5-8 грудня 2001 року	Тампере, Фінляндія	13-а щорічна конференція EAIE, здебільшого присвячена Болонському процесові
1-2 березня 2002 року	Брюссель, Бельгія	Болонський процес: Зона європейської вищої освіти: перспективи і розвиток для сільськогосподарських і зв'язаних з ними наук; компетенція випускників
21-23 травня 2003 рік	Грац, Австрія	Друга конференція представників європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій
19-20 вересня 2003 рік	Берлін, Німеччина	Третя зустріч європейських міністрів, що відповідають за вищу освіту.

ЗАЛУЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ У БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС

Рік підписання Болонської декларації	Скорочена назва країни
1999	Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія, Швейцарія, Швеція
2001	Кіпр, Ліхтенштейн, Туреччина, Хорватія
2003	Албанія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Ватикан, Македонія (Сербія і Чорногорія), Росія
	Країни, які не є учасниками Болонського процесу: Беларусь, Молдова, Монако, Сан-Марино, Україна, Югославія

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЩОДО СТВОРЕННЯ ЗОНИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1. Сорбонська декларація, 25 травня 1998 року, м. Париж, Сорбонна.

Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти

Обґрунтовано створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їх працевлаштування для загального розвитку континенту за участю чотирьох міністрів, які представляють Великобританію, Німеччину, Францію й Італію.

Тим самим, погоджено і схвалено створення загальної системи освіти, націленої на

поліпшення її зовнішнього визнання, полегшення мобільності студентів, а також на розширенні можливостей їх працевлаштування. У Сорбонні ювілей Університету Парижа дав прекрасну можливість брати участь у спробі створення Зони європейської вищої освіти, де національні особливості й спільні інтереси можуть взаємодіяти й посилювати один одного для вигоди Європи, її студентів та, в більш загальному сенсі, її громадян. Запрошуються інші держави - члени Євросоюзу та інші європейські країни приєднатися для досягнення цієї мети, а всі європейські університети - об'єднатися для підсилення становища Європи у світі через плавне регульоване поліпшення й модифікацію освіти для своїх громадян.

2. Болонська конвенція, спільна заява європейських міністрів освіти, 18-19 червня 1999 року, м. Болонья.

ЗОНА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У межах першого десятиріччя третього тисячоліття досягти таких цілей, які розглядаються як першочергові для створення Зони європейської вищої освіти й просування європейської системи вищої освіти цілим світом:

- **Прийняття системи зрозумілих ступенів і ступенів, які можна легко зіставити**, у тому числі, через впровадження **Додатка** до диплома, для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентноздатності європейської системи вищої освіти.

- **Прийняття системи, яка ґрунтується, за своєю суттю, на двох основних циклах - доступневному й післяступеневному.**

Доступ до іншого циклу буде вимагати успішного завершення першого циклу навчання тривалістю не менше трьох років. Ступінь, отриманий після першого циклу, повинен бути затребуваним на європейському ринку праці як кваліфікація відповідного рівня. Наступний цикл повинен вести до отримання ступеня магістра і/або ступеня доктора, як це прийнято в багатьох європейських країнах.

- **Запровадження системи кредитів за типом ECTS** - європейської системи кредиту залікових одиниць трудомісткості як відповідного засобу підтримки великомасштабної студентської мобільності. Кредити можуть бути отримані також і в рамках освіти, яка не є вищою, залучаючи навчання протягом усього життя, якщо вони визнаються зацікавленими університетами, які приймають на навчання.

- **Сприяння мобільності шляхом подолання перешкод ефективному здійсненню вільного пересування**, звертаючи увагу на таке: студентам повинен бути забезпечений доступ до можливості отримання освіти і практичної підготовки, а також до відповідних супутніх послуг; викладачам, дослідникам і адміністративному персоналові повинні бути забезпечені визнання й зарахування часу, який затрачений на провадження досліджень, викладання і стажування в європейському регіоні, без заподіяння шкоди їхнім правам, що встановлені законом.

Сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти з метою розробки критеріїв і методологій, які легко можна зіставити.

- **Сприяння необхідним європейським баченням у вищій освіті**, особливо стосовно розвитку навчальних планів, міжінституційного співробітництва, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки й провадження наукових досліджень. **(29 міністрів Європейських держав підписують декларацію Болонської конвенції).**

3. Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій, 29-30 березня 2001 року, м. Саламанка.

ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО

Більше 300 європейських вищих навчальних закладів і їх основних представницьких організацій зібралися у Саламанці. Їхню метою було підготувати

Празьку зустріч міністрів, які відповідають за вищу освіту в країнах, залучених до Болонського процесу. Було погоджено пропонувані мету, принципи і пріоритети.

Вищі навчальні заклади звертаються до урядів із проханням полегшувати і заохочувати зміни, забезпечувати рамки для координації і керівництва зближенням із врахуванням національних і європейських особливостей. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями:

- здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи;
- реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми зокрема;
- **розвивати й базувати вищу освіту на основі наукових досліджень;**
- виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості;
- послуговуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів;
- сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі;
- підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти;
- провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентоспроможними вдома, в Європі й у світі;
- дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.

4. Комюніке зустрічі європейських міністрів, які відповідають за вищу освіту, 18-19 травня 2001 року, м.Прага.

ДО ЗОНИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Через три роки після Сорбонської і два роки після підписання Болонської декларації європейські міністри, які відповідають за вищу освіту й були представниками 29 країн, що підписали декларацію, зустрілися в Празі, аби оцінити досягнуті успіхи і визначити напрямки й пріоритети дій на наступні роки.

Подальші дії після досягнення шести цілей Болонського процесу

Міністри заявили, що, з огляду на прийняття Болонської декларації, формування Зони європейської вищої освіти є умовою для розширення привабливості й конкурентоспроможності вищих навчальних закладів Європи. Вони підтримали тезу про те, що вища освіта повинна розглядатися як суспільне благо, що вона була, є і залишиться уважним до суспільних зобов'язань (правил і т.ін.), і що студенти - повноправні члени співтовариства вищої освіти. З цього погляду міністри прокоментували подальший процес у такий спосіб:

- *Прийняття системи легко зрозумілих і сумірних ступенів.*
- *Прийняття системи, заснованої, на двох основних циклах.*
- *Заснування системи кредитів.*
- *Сприяння мобільності.*
- *Сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості.*
- *Сприяння європейському підходу до вищої освіти.*

Крім того, міністри акцентували увагу на таких позиціях:

Зокрема:

- **Навчання протягом усього життя (система безперервної освіти).**
- **Вищі навчальні заклади й студенти.**
- **Сприяння забезпечення привабливості Зони європейської вищої освіти.**
- **Енергійне продовження Болонського процесу.**

Після заяв міністрів, які презентують країни, для яких відкриті програми Європейського співтовариства Сократес, Леонардо да Вінчі або підпрограми Темпуса, міністри привітали нових членів, що приєдналися до Болонського процесу. Вони прийняли заяви від Кіпру, Ліхтенштейну, Туреччини і Хорватії.

Міністри вирішили, що нова зустріч підтримки відбудеться в другій половині 2003 року

в Берліні. Там буде здійснено аналіз попередніх результатів та вироблено напрямки і пріоритети для наступних стадій процесу прямування до Зони європейської вищої освіти.

Вони підтвердили потребу в структурі для доведення справи до кінця, що складається з групи сприяння і групи підготовки. Група сприяння повинна бути утворена з представників усіх країн, що підписали відповідні документи, нових учасників і Європейської комісії. Очолювати її повинна представник країни, що головує в цей час у Європейській спілці. Підготовча група має бути складена з представників країн, які є приймаючими на попередніх і наступних зустрічах на рівні міністрів, двох держав - членів Європейської спілки і двох країн, що не входять у Спілку. Останні чотири представники будуть обиратися групою співпраці. Представники країни, що головує в Європейській спілці і Європейській комісії також будуть залучені до роботи в підготовчій групі. Очолювати її буде представник країни, яка приймає наступну зустріч на рівні міністрів.

Європейській асоціації університетів, Європейській асоціації вищих навчальних закладів, Асоціації національних спілок студентів у Європі і Раді Європи необхідно консультиватися щодо стану розвитку процесу.

Задля дієвості процесу, міністри просили групу сприяння впорядкувати семінари для проведення досліджень у таких галузях: співробітництво, що стосується акредитації і забезпечення якості; визнання результатів навчання і використання кредитів у Болонському процесі; розвиток спільних ступенів; соціальні питання, із акцентованою увагою щодо перешкод мобільності, а також розширення Болонського процесу, навчання протягом усього життя і залучення до обговорення студентів.

5. Комюніке конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту, 19-20 вересня 2003 року. м. Берлін.

СТВОРЕННЯ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Міністри дійшли згоди з приводу загальних завдань для створення узгодженого єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 року. Під час попередньої конференції, котра відбулась у Празі 19 травня 2001 р., кількість завдань було збільшено, і було підтверджене зобов'язання створити загальноєвропейський простір вищої освіти до 2010 р. Розглянуто досягнуті результати і визначено пріоритети і нові завдання на майбутнє з метою прискорення процесу встановлення загальноєвропейського простору вищої освіти. Були прийняті такі положення, принципи і пріоритети:

Міністри приймають до уваги звіт про стан робіт, доручений Комісії з розвитку Болонського Процесу між Прагою і Берліном. Також приймається до уваги звіт Trends-III, підготовлений Європейською Асоціацією Університетів (EUA), а також результати семінарів, організованих як частина робочої програми між Прагою і Берліном декількома країнами-учасницями й установами вищої освіти, організаціями і студентами. Міністри стежать за подальшими національними звітами, що є свідченням значного прогресу в галузі застосування принципів Болонського Процесу. Нарешті, міністри беруть до уваги зауваження Європейської Комісії і Ради Європи і визнають їхню підтримку в процесі реалізації Процесу.

Міністри поділяють думку про те, що будуть спрямовані зусилля на забезпечення більш тісних зв'язків між вищою освітою і дослідницькими системами в кожній із країн-учасниць. Загальноєвропейський простір вищої освіти на цьому початковому етапі матиме велику користь від спільної діяльності з європейським дослідницьким простором, зміцнюючи в такий спосіб фундамент для Європи Знань. Метою, безперечно, є збереження європейського культурного багатства і мовної різноманітності, що засновуються на культурній спадщині різних традицій і стимулювання інноваційного потенціалу та соціального й економічного розвитку за допомогою розширеного співробітництва між європейськими вузами.

Міністри визнають фундаментальну роль вузів і студентських організацій у розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти. Також береться до уваги повідомлення від Європейської Асоціації Університетів (EAU), що є результатом Грацької Конвенції вищих навчальних закладів, виступи Європейської Асоціації вищих навчальних закладів (EURASHE) і повідомлення ESIB - Національних спілок студентів Європи.

Міністри вітають зацікавленість інших регіонів світу в розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти, а також вітають зокрема присутність представників європейських країн, які ще вступили в Болонський Процес, а також представників робочої групи Загального простору вищої освіти Європейського Союзу, Латинської Америки і Карибського регіону (EULAC) як гостей конференції.

Прогрес

Міністри вітають різні ініціативи, що починаються після Празького Самміту з вищої освіти, спрямовані на збільшення сумісності і сумірності освіти, на створення більш прозорих структур вищої освіти і поліпшення якості вищої освіти в Європі на рівні вузів і на національному рівні. Міністри цінують співробітництво і зобов'язання всіх партнерів - вищих навчальних закладів, студентів і інших зацікавлених осіб - із цією метою.

Міністри підкреслюють важливість усіх елементів Болонського Процесу для створення загальноєвропейського простору вищої освіти і наголошують на необхідності активізувати зусилля на рівні вузів, національному і загальноєвропейському рівнях. Однак, щоб стимулювати подальший розвиток процесу, міністри зобов'язуються притримуватися проміжних пріоритетів у плинні наступних двох років, активізуючи зусилля для розвитку ефективних систем забезпечення якості, просування ефективного використання системи, заснованої на двох циклах, і удосконалення системи визнання ступенів і періодів навчання.

Забезпечення якості

Як показує практика, якість вищої освіти лежить в основі розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти. Міністри зобов'язуються підтримувати подальший розвиток системи забезпечення якості на рівні вузів, на національному і загально-європейському рівнях. Вони також підкреслюють необхідність розвитку загальних критеріїв і методологій із забезпечення якості.

Міністри також підкреслюють, що, відповідно до принципу інституційної автономії, основна відповідальність за забезпечення якості лежить на кожному з вузів. Що є основою для реальної підзвітності академічної системи в рамках національної системи якості.

Отже, міністри дійшли згоди, що до 2005 р. національні системи із забезпечення якості повинні в собі містити:

- Визначення обов'язків органів і установ, які беруть участь.
- Оцінювання програм і вузів, яке охоплює внутрішню і зовнішню оцінку, з врахуванням участі студентів і публікації результатів.
- Система акредитації, атестації і сумірних процедур
- Міжнародне партнерство, співробітництво і створення мережі.

На європейському рівні міністри закликають ENQA за допомогою впливу на членів цієї організації, у співробітництві з EUA, EURASHE і ESIB, створити набір погоджених стандартів, процедур і керівних принципів забезпечення якості. Дослідити способи забезпечення адекватної погодженої системи перевірки якості і/або акредитації агентств і організацій, а також дати звіт із цих питань міністрам через комісії в 2005 р. Належним чином буде врахований і досвід інших асоціацій і організацій у забезпеченні якості.

Структура ступенів: прийняття системи, яка складається з двох основних ступенів

Міністри з задоволенням відзначають, що після прийняття зобов'язання про двоступеневу систему в Болонській Декларації всебічна реструктуризація системи європейської вищої освіти йде повним ходом. Усі міністри зобов'язуються почати реалізацію двоступеневої системи до 2005 р.

Міністри наголошують на важливості консолідації досягнутих результатів і поліпшення розуміння і прийняття нових кваліфікацій за допомогою укріплення діалогу й у рамках вузів, і між вузами та працедавцями.

Міністри підтримують ініціативу країн-учасниць у розробці структури погоджених і сумірних/зіставних кваліфікацій для системи вищої освіти, яка б прагнула дати визначення кваліфікаціям, з огляду на показники об'єму роботи, рівня, результати навчального процесу, компетенції і профіль. Вони також беруть на себе відповідальність за розробку узагальненої структури кваліфікацій для загальноєвропейського простору вищої освіти.

У цих рамках ступені повинні мати різні чітко визначені результати. Ступені першого і другого рівнів повинні мати різні спрямованості і профілі, щоб забезпечувати різноманітні індивідуальні, академічні нестатки і потреби трудового ринку. Ступені першого рівня повинні

давати доступ, відповідно до Лісабонської Конвенції про Визнання, щодо програм другого рівня. Ступені другого ступеня повинні надавати можливість подальших досліджень для одержання докторського ступеня.

Міністри запрошують Комісію розглянути питання щодо того, яким способом і чи може більш коротка вища освіта бути зв'язана з першим ступенем структури кваліфікацій, створеної для загальноєвропейського простору вищої освіти.

Міністри наголошують на своєму зобов'язанні зробити вищу освіту доступною для всіх, використовуючи **всі можливості і відповідні засоби**:

- *Просування мобільності.*
- *Запровадження системи кредитів.*
- *Визнання ступенів: прийняття системи чітких і сумірних ступенів.*
- *Вищі навчальні заклади й студенти.*
- *Підтримка європейської складової у сфері вищої освіти.*
- *Підтримка привабливості загальноєвропейського простору вищої освіти.*
- *Навчання протягом усього життя.*

Додаткові дії

Загальноєвропейський простір вищої освіти (EHEA) і загальноєвропейський простір дослідження (ERA) - два основних принципи суспільства, заснованого на знаннях

Усвідомлюючи необхідність створення більш тісних зв'язків між EHEA і ERA у Європі знань, а також важливість дослідження як складової частини вищої освіти на території Європи, міністри вважають потрібним додати докторський рівень як **третій ступінь** Болонського процесу, що доповнює два основних ступені вищої освіти. Вони також підкреслюють важливість дослідження, дослідницького навчання і підтримки міждисциплінарних в досягненні й поліпшенні потрібного рівня якості вищої освіти й у збільшенні конкурентоспроможності вищої європейської освіти в загальному. Міністри закликають до збільшення мобільності на докторському і постдокторському рівнях, а також спонукають зацікавлені навчальні установи збільшувати їхнє співробітництво в рамках навчання на одержання докторського ступеня і підготовки молодих дослідників.

Міністри роблять необхідні кроки для більшої привабливості та ефективності партнерства вищих навчальних закладів Європи. Тому міністри звернулися до вузів із проханням про збільшення ролі та вагомості досліджень у відношенні технологічної, соціальної і культурної еволюції і потреб суспільства.

Міністри розуміють, що на шляху досягнення цієї мети є перешкоди, які вузи не можуть подолати поодиночі. Необхідна сильна підтримка, у тому числі фінансова, а також відповідні вирішення від національних урядів і європейських органів.

Відтак, міністри заявляють про необхідність підтримати мережі, утворені на докторському рівні, у їхньому подальшому удосконаленні і становленні як однієї з показових ознак загальноєвропейського простору вищої освіти.

Огляд результатів

На період до 2005 р. - до майбутньої зустрічі міністрів - Комісії було доручено відстежити розвиток Болонського процесу і підготувати детальні звіти з його прогресу і досягнення проміжних пріоритетів, установлених на наступні два роки:

- забезпечення якості;
- двоступенева система;
- визнання ступенів і періодів навчання.

Через заплановані до 2010 р. дії очікується вживання заходів з аналізу прогресу, досягнутого в рамках Болонського процесу. У результаті середньострокового спробного розгляду буде подана достовірна інформація про реальні досягнення Процесу і можливість внесення деяких виправлень.

Крім того, країни-учасники будуть готові надати доступ до інформації, необхідної для дослідження в галузі вищої освіти щодо цілей Болонського процесу. Доступ до банків даних з дослідження, що провадиться, і його результатів повинен бути спрощеним.

Наступні доповнення

Нові члени

Міністри вважають за необхідне адаптувати пункт Празького комюніке щодо заяв про членство в такий спосіб:

Країни-учасники Європейської культурної конвенції будуть визнані членом загальноєвропейського простору вищої освіти в тому випадку, якщо вони водночас заявлять про свою готовність переслідувати і досягати мети, поставленої в рамках Болонського процесу, у своїх системах вищої освіти. Із заяви повинна випливати інформація про їхні способи досягнення цілей і дотримання принципів декларації.

Міністри прийняли заяви про членство таких країн:

Албанії, Андорри, Боснії і Герцоговини, Ватикана, Росії, Сербії і Чорногорії, "колишньої югославської республіки Македонії" - і привітали ці держави як нових членів, таким чином, розповсюджуючи дію процесу на 40 європейських країн.

Міністри визнають, що участь у Болонському процесі вимагає істотних змін і реформ у всіх країн, що долучилися. Вони вирішують надати підтримку всім новим учасникам у здійсненні цих реформ за допомогою організації взаємних обговорень і допомоги, як передбачено Болонським процесом.

Додаткова структура

Міністри довіряють Комісії вирішення поставлених у комюніке питань, а також загальне спостереження за розвитком Болонського процесу і підготовку наступної зустрічі міністрів. Комісія буде складатися з представників усіх членів Болонського процесу і Європейської Комісії, а також Рад Європи, EUA, EURASHE, ESIB і UNESCO/CEPES у ролі консультативних членів. Засідання цієї групи повинні проходити, принаймні, два рази в рік під головуванням на цей час головної країни ЄС, де роль віце-голови буде виконувати країна-упоряднича наступної конференції міністрів.

Правління одночасно перебуває під керівництвом країни, що нині головує, ЄС переглядає роботу в проміжках між зустрічами Комісії. Правління буде складатися з голови, віце-голови від країни-наступниці, попередньої та наступної головної країни ЄС, трьох країн-учасниць, обраних Комісією на один рік, Європейської Комісії як консультативного члена, Рад Європи, EUA, EURASHE і ESIB. Комісія і Правління мають право організувати спеціальні зустрічі, якщо у цьому буде потреба.

Уся подальша робота буде координуватися Секретаріатом країни, котра проводитиме наступну конференцію міністрів.

На наступній, після Берлінської, конференції Комісія подасть точне формулювання поставлених перед Правлінням і Секретаріатом завдань.

Робоча програма 2003-2005

Міністри просять Комісію координувати дії для досягнення успіху Болонського процесу з питань, окреслених тематично та поетапно, позначених у цьому комюніке, і поінформувати про результати на наступній зустрічі міністрів у 2005 році.

Наступна конференція

Міністри приймають рішення провести наступну конференцію в травні 2005 р. у Бергені (Норвегія).

6. Основні напрями підготовки суб'єктів навчального процесу в умовах кредитно-модульної системи організації навчання:

- зростання ролі медіаосвітньої підготовки викладача, який повинен проектувати освітнє та навчальне середовище із залученням сучасних інформаційних, комп'ютерних та педагогічних технологій, окрім використання в організації навчального процесу традиційних методів і форм навчання у вищій школі;

- використання в організації навчального процесу вищих навчальних закладів методів і форм навчання, які є характерними для європейської зони освіти;

- створення модульних програм із навчальних дисциплін, у яких міні-модулі легко можна замінити, поновити, трансформувати, адаптувати. (У даному випадку модуль розглядається не як фрагмент змісту освіти, а як мікровідображення процесу навчання). (Модульні програми навчальних дисциплін і спецкурсів від 0,5 кредиту і більше);

- створення величезної кількості спецкурсів, які дозволять студентів здійснювати власний вибір із набору кредитів, особливо це стосується старших курсів вищої школи;

- створення сучасного діагностично-контролюючого інструментарію щодо оцінки діяльності студентів та викладачів вищої школи (європейський, національний, регіональний підхід);

- створення стандартів за напрямами освіти (четверте покоління), де домінує діяльнісний аспект засвоєння змісту освіти у ВНЗ із врахуванням змісту загальноєвропейських та регіональних стандартів відповідних напрямів освіти. Тепер, на жаль, завершується формування стандартів освіти першого покоління;

- укладання договорів з іноземними вузами, які здійснюють доступену і ступеневу підготовку спеціалістів за спільними напрямами, із використанням кредитно-модульної системи організації навчання (не менше двох вузів).

ДОДАТКИ

СПІЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ГАРМОНІЗАЦІЮ АРХІТЕКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

чотирьох міністрів, які представляють
Великобританію, Німеччину, Францію й Італію,
м. Париж, Сорбонна, 25 травня 1998 року

У Європейському процесі зовсім нещодавно було зроблено декілька надзвичайно важливих кроків уперед. За всієї їхньої доречності не варто забувати, що Європа - це не тільки євро, банки й економіка: вона повинна стати також і Європою знань. Отже необхідно будувати і посилювати інтелектуальну, культурну, соціальну й технічну базу нашого континенту. Більшою мірою це стосується університетів, що продовжують відігравати переломну роль у такому розвитку.

Університети з'явилися в Європі, окремі з них понад три століття. Наші чотири країни пишуться деякими найстарішими університетами, що зараз повсюдно святкують свої важливі річниці, як це робить сьогодні Університет Парижа. У ті часи студенти і вчені могли вільно переміщатися і швидко поширювати знання на цілім континенті. Сьогодні ж багато хто з наших студентів закінчує своє навчання, не одержуючи вигоди від часткового навчання поза національними кордонами.

Ми йдемо до періоду істотних змін в освіті й умовах праці, до розмаїтості шляхів становлення фахової кар'єри з очевидною необхідністю навчання й підготовки протягом усього життя. Ми заборгували нашим учням (і нашому суспільству в цілому) систему вищої освіти, у якій їм давалися б кращі можливості шукати й знаходити галузі, в яких вони мали б перевагу перед іншими людьми.

Відкрита Зона європейської вищої освіти несе багатство позитивних перспектив, звісно ж, із повагою до наших розходжень, але потребує, з іншого боку, продовження зусиль для ліквідації бар'єрів і розробки таких рамок для викладання й навчання, що розширили б мобільність і зробили співробітництво більш близьким, ніж будь-коли досі.

Таке міжнародне визнання і високий потенціал наших систем освіти безпосередньо пов'язані з їх зовнішньою і внутрішньою зрозумілістю. Здається, що з'являється необхідність у системі, в котрій для міжнародного порівняння й еквівалентності повинні існувати два основних цикли: доступневий і післяступеневий.

У цій системі багато новизни і гнучкості може бути досягнуто через використання семестрів і кредитів (як це зроблено в схемі ECTS). Це забезпечить перевірку правильності отриманих кредитів для тих, хто вибирає початкову освіту або продовження навчання в різноманітних європейських університетах і тих, хто хотів би мати можливість одержати ступінь у будь-який зручний для себе час протягом життя. Дійсно, ті котрі навчаються, повинні мати право ввійти в академічний світ у будь-який час їхнього фахового життя та незалежно від їхньої попередньої підготовки.

Студенти доступневого циклу мусять мати доступ до диверсифікованих програм, що залучають можливість міждисциплінових нових занять, розвитку знання іноземних мов і використання нових інформаційних технологій.

Міжнародне визнання першого, який відповідає сумірному рівневі кваліфікації, важливе для успіху цієї спроби, в якій ми хотіли б зробити наші схеми розвитку вищої освіти

зрозумілими для усіх.

У післяступеневому циклі мусить бути вибір між більш короткою за тривалістю програмою отримання ступеня магістра і більш тривалою програмою одержання докторського ступеня з можливістю переходу від однієї програми до іншої. І в тій і в іншій програмах відповідний акцент повинен бути зробленим на дослідницькій і самостійній роботі.

Студенти як доступневого, так і післяступеневого циклів мають заохочуватися до навчання, принаймні один семестр, в університетах поза межами своєї власної країни. Водночас, усе більша кількість викладацького й дослідницького персоналу повинна працювати в європейських країнах, відмінних від своєї власної. Підтримка Європейською спілкою мобільності студентів і викладачів має використовуватися повністю.

У більшості країн, не тільки в межах Європи, стала дуже відчутною потреба в такій еволюції. Що спонукало до широкого обговорення цієї проблеми на конференціях європейських ректорів, президентів університетів, груп експертів і вчених у деяких наших країнах.

Торік у Лісабоні була узгоджена конвенція про визнання в Європі кваліфікацій вищої освіти для академічних цілей. Вона впровадила велику кількість базових вимог і підтвердила, що окремі країни можуть брати участь у більш конструктивній схемі визнання. Приймаючи цю позицію, можна користуватися вимогами Конвенції і йти далі. Уже зараз є багато точок дотику у сфері взаємного визнання ступенів вищої освіти для фахових цілей із використанням перспективних директив Європейської спілки.

Наші уряди, однак, продовжують відігравати визначальну роль у досягненні цих цілей, заохочуючи засоби підтвердження надбаних знань і кращого визнання відповідних ступенів. Ми очікуємо, що це буде сприяти подальшим міжуніверситетським угодам. Прогресивна гармонізація всіх наших ступенів і циклів навчання може бути досягнута через зміцнення вже існуючого досвіду, спільні дипломи, експериментальні ініціативи, і через діалог із усіма зацікавленими особами.

Ми, тим самим, погоджуємося схвалити створення загальної системи, націленої на поліпшення зовнішнього визнання й полегшення мобільності студентів, а також і на розширення можливостей їх працевлаштування. Сьогодні тут у Сорбонні ювілей Університету Парижа дає нам прекрасну можливість брати участь у спробі створення Зони європейської вищої освіти, де національні особливості й спільні інтереси можуть взаємодіяти й посилювати один одного для вигоди Європи, її студентів, та в більш загальному сенсі, її громадян. Ми закликаємо інші держави, членів Спілки та інші європейські країни приєднатися до нас для досягнення цієї мети, а всі європейські університети - об'єднатися для підсилення становища Європи у світі через плавне регульоване поліпшення й модифікацію освіти для своїх громадян.

Клод АЛЛЕГРІ

Міністр у справах національної освіти, досліджень і технології (Франція)

Луїджі БЕРЛІНГУЕР

Міністр суспільного розвитку, університетів і досліджень (Італія)

Тесса БЛЕКСТОУН

Міністр вищої освіти (Великобританія)

Юрген РУТТГЕРС

Міністр у справах освіти, науки, досліджень і технології (Німеччина)

ЗОНА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Спільна заява європейських міністрів освіти Болонья, 19 червня 1999 року

Завдяки винятковим досягненням останніх декількох років процеси, що відбуваються в Європі, набули більш конкретного характеру, стали більш повно відповідати реаліям країн Європейської спілки та її громадян. Перспективи, що відкриваються у зв'язку з цим, поряд із стосунками, що поглиблюються з іншими європейськими країнами, забезпечують ще більші можливості розвитку. Через те, на нашу думку, зростає розуміння все більшої частини політичного й академічного світу в потребі встановлення якісно тісних зв'язків у цілій Європі,

яка розвивається, у формуванні й зміцненні її інтелектуального, культурного, соціального й науково-технологічного потенціалу.

"Європа знань" тепер уже широко визнана як незамінний чинник соціального й гуманітарного розвитку, а також як необхідний компонент об'єднання та збагачення європейської людності, спроможного до надання її громадянам необхідних відомостей для протистояння викликам нового тисячоліття водночас із розумінням спільності цінностей і належності до загального соціального й культурного простору.

Важливість освіти й освітнього співробітництва в розвитку й зміцненні стійких, мирних і демократичних суспільств є універсальною і підтверджується як першорядна, особливо у зв'язку із ситуацією в Південно-Східній Європі.

Сорбонська декларація від 25 травня 1998 року, що була ініційована цими міркуваннями, підкреслила центральну роль університетів у розвитку європейських культурних цінностей. Вона обґрунтувала створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їхнього працевлаштування для загального розвитку континенту.

Багато європейських країн погодилося з цілями, викладеними в декларації, підписали її або загалом схвалили. Спрямованість реформ декількох систем вищої освіти, розпочатих у цей час в Європі, довела, що багато урядів має наміри діяти саме в цьому напрямку.

Європейські вищі навчальні заклади, наслідуючи фундаментальні принципи, сформульовані в університетській хартії "*Magna Charta Universitatum*", прийнятій в Болоньї 1988 року, сприйняли заклик у тій частині, що їх стосується, і почали відігравати головну роль у побудові Зони європейської вищої освіти. Це має неабияке значення, оскільки незалежність і автономія університетів дають впевненість у тому, що системи вищої освіти і наукових досліджень будуть безупинно адаптуватися до нових потреб, до запитів суспільства і до необхідності розвитку наукових знань.

Курс був прийнятий у правильному напрямку і з визначеною метою. Проте досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти потребує безупинного розвитку для того, щоб бути цілком завершеним. Щоб досягти перших матеріальних результатів, необхідно підтримати цей курс через виконання конкретних заходів. На зустрічі 18-го червня, у якій брали участь авторитетні експерти і вчені з усіх наших країн, були внесені дуже корисні пропозиції з ініціатив, які необхідно прийняти.

Ми мусимо, зокрема, розглянути мету збільшення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти. Життєздатність і ефективність будь-якої цивілізації зумовлені приналежністю, яку її культура має для інших країн. Тож необхідно мати певність, що європейська система вищої освіти набуває всесвітнього рівня притягання, котра відповідає нашим екстраординарним культурним і науковим традиціям.

Підтверджуючи нашу підтримку загальних принципів, що зазначені в Сорбонській декларації, ми приймаємо зобов'язання для того координувати нашу політику, щоби досягти в найближчій перспективі (і, у будь-якому випадку, - у межах першого десятиліття третього тисячоліття) таких цілей, які ми розглядаємо як першорядні для створення Зони європейської вищої освіти й просування європейської системи вищої освіти цілим світом:

- Прийняття системи легко зрозумілих і сумірних ступенів, зокрема, через упровадження Додатка до диплома для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти,

- Прийняття системи, що заснована на двох основних циклах - доступеневого та післяступеневого. Доступ до другого циклу буде вимагати успішного завершення першого циклу навчання тривалістю не менше трьох років. Ступінь, що присуджується після першого циклу, має бути затребуваним на європейському ринку праці як кваліфікація відповідного рівня. Другий цикл спрямований на отримання ступеня магістра і/або доктора, як це прийнято в багатьох європейських країнах.

- Впровадження системи кредитів за типом ECTS - європейської системи перезарахування залікових одиниць трудомісткості, як належного засобу підтримки великомасштабної студентської мобільності. Кредити можуть бути отримані також і в рамках освіти, що не є ще вищою, залучаючи навчання протягом усього життя, якщо вони визнаються зацікавленими приймаючими університетами.

- Сприяння мобільності шляхом подолання перешкод до ефективного здійснення

вільного пересування, для цього:

- студентам повинен бути забезпечений доступ до можливості одержання освіти і практичної підготовки, а також до супутніх послуг;

- викладачам, дослідникам і адміністративному персоналові повинні бути забезпечені визнання і зарахування часу, витраченого на провадження досліджень, викладання та стажування в європейському регіоні, без нанесення збитку їхнім правам, установленим законом.

- Сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти для розробки сумірних критеріїв і методологій.

- Сприяння необхідним європейським поглядам у вищій освіті, особливо щодо розвитку навчальних планів, міжінституційного співробітництва, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки і провадження наукових досліджень.

Ми зобов'язуємося досягти тих цілей (у рамках наших інституційних повноважень і прийняття повної поваги до різноманітних культур, мов, національних систем освіти й університетської автономії) для того, щоби зміцнити Зону європейської вищої освіти. І, нарешті, ми, разом із неурядовими європейськими організаціями, компетентними у вищій освіті, будемо використовувати шлях міжурядового співробітництва. Ми очікуємо, що університети дадуть відповідь, як завжди, швидко й позитивно, і будуть активно сприяти успіхові нашої спроби.

Переконані в тому, що створення Зони європейської вищої освіти потребує постійної підтримки, уважного керування й адаптації до безупинно мінливих потреб розвитку, ми вирішили зустрітися знову протягом найближчих двох років, щоб оцінити досягнутий прогрес і виробити нові заходи, які треба буде необхідно прийняти.

Каспар ЕЙНЕМ

Міністр науки і транспорту (Австрія)

Герард ШМІТ

Генеральний директор Міністерства вищої освіти і досліджень
французького співтовариства (Бельгія)

Ян АДІ

Генеральний директор департаменту освіти
Міністерства фламандського співтовариства, (Бельгія)

Ганна Марія ТОТОМАНОВА

Заступник міністра освіти і науки (Болгарія)

Едуард ЗЕМАН

Міністр у справах освіти, молоді і спорту (Чеська Республіка)

Маргарет ВЕСТАГЕР

Міністр освіти (Данія)

Тонис ЛУКАС

Міністр освіти (Естонія)

Майя РАСК

Міністр освіти і науки (Фінляндія)

Клод АЛЛЕГРІ

Міністр національної освіти, досліджень і технології (Франція)

Вольф-Михаель КАТЕНХУЗЕН

Парламентський державний секретар Федерального міністерства освіти і досліджень
(Німеччина)

Уте ЕРДСІСК-РАВЕ

Міністр освіти, науки, досліджень і культури землі Шлезвіг-Голиштейн
(Постійно чинна конференція Міністрів культури німецьких земель)

Херасимос АРСЕНІС

Міністр у справах народної освіти і релігії (Греція)

Адам КІСС

Заступник Державного секретаря по вищій освіті і науці (Угорщина)

Гудридур СИГУРДАРДОТТИР

Генеральний секретар Міністерства освіти, науки і культури (Ісландія)

Пат ДОУЛІНГ

Керуючий співробітник Міністерства освіти і науки (Ірландія)
Ортенсіо ЗЕКЧІНО
Міністр університетів, наукових і технологічних досліджень (Італія)
Тетяна КОКЕК
Державний Міністр вищої освіти і науки (Латвія)
Корнелиус ПЛАТЕЛІС
Міністр освіти і науки (Литва)
Ерна ХЕННІКОТ-ШОЕРГЕС
Міністр національної освіти і професійно-технічної підготовки (Люксембург)
Луїс ГАЛЕА
Міністр освіти (Мальта)
Люк ХЕРМАНС
Міністр освіти, культури і науки (Нідерланди)
Йон ЛІЛЛЕТУН
Міністр у справах освіти, досліджень і церкви (Норвегія)
Вілібалт ВІНКЛЕР
Помічник Державного секретаря по національній освіті (Польща)
Едуардо Маршал ГРІЛО
Міністр освіти (Португалія)
Андрій МАРГА
Міністр національної освіти (Румунія)
Мілан ФТАЦНІК
Міністр освіти (Словацька Республіка)
Павло ЗГАГА
Державний секретар у справах вищої освіти (Словенія)
Хуан ФЕРНАНДЕС ДІАС
Державний секретар у справах освіти, університетів, досліджень і розвитку (Іспанія)
Агнета БЛАДХ
Державний секретар у справах освіти і науки (Швеція)
Чарльз КЛЕЙБЕР
Державний секретар у справах науки і досліджень (Швейцарська Конфедерація)
Баронеса Тесса БЛЕКСТОУН
Державний міністр у справах освіти і зайнятості (Великобританія)

ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО **29-30 березня 2001 року, м.Саламанка**

Більш ніж 300 європейських вищих навчальних закладів і їх основних представницьких організацій зібралися для підготовки Празької зустрічі міністрів, відповідальних за вищу освіту в країнах, залучених у Болонський процес, і погодилися з такими цілями, принципами й пріоритетами.

Європейські вищі навчальні заклади знову підтверджують свою підтримку принципів Болонської декларації і свої зобов'язання зі створення до кінця десятиліття Зони європейської вищої освіти. Вони бачать у заснуванні в Саламанці Асоціації європейських університетів (EUA) як символічне, так і практичне значення для більш ефективного донесення свого голосу урядам і суспільству і, тим самим, для підтримки формування свого майбутнього в Зоні європейської вищої освіти. .

1. Принципи

Автономія з відповідальністю

Розвиток потребує, щоб у європейських університетів була можливість діяти відповідно до керівного принципу автономії у поєднанні з відповідальністю. Як автономні і відповідальні юридичні, освітні й соціальні об'єкти, вони підтверджують свою прихильність принципам *Magna Charta Universitatum* 1988 року і, зокрема, академічній свободі. Тому

університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, витратити свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів. Європейські вищі навчальні заклади готові до конкуренції вдома, у Європі й у світі, але для цього вони мають потребу в необхідній організаційній свободі, ясних і доброзичливих рамках регулювання й достатньому фінансуванні. За протилежного випадку вони не будуть мати можливості співробітничати й змагатися. Плани завершення створення Зони європейської вищої освіти залишаться невиконаними або призведуть до нерівної конкуренції, якщо в багатьох країнах будуть здійснюватися безпосереднє регулювання, детальний адміністративний і фінансовий контроль стосовно вищої освіти.

Конкуренція, що підтримує якість вищої освіти, не відкидає співробітництва і не може бути зведена до концепції комерції. Університети в деяких країнах Європи перебувають ще не в тому становищі, щоб конкурувати нарівних, і перебувають, зокрема, віч-на-віч із небажаним впливом інтелекту у межах Європи.

Освіта як відповідальність перед суспільством

Зона європейської вищої освіти повинна будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі як до доступневого, так і післяступеневого навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя; на громадянстві як короткострокової, так і довгострокової соціальної доцільності.

Вища освіта, заснована на наукових дослідженнях

Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень.

Організація диверсифікації

Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та навчальних планів. У той же час її майбутнє залежить від спроможності організувати те цінне розмаїття так ефективно, щоб одержати позитивні результати, а не труднощі; гнучкість, а не непрозорість. Вищі навчальні заклади хочуть користуватися конвергенцією, - зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами - і мати справу з розмаїттю як з активом, а не як причиною для невизнання або винятку. Вони віддані створенню достатнього саморегулювання для гарантії мінімального рівня об'єднання так, щоб їхні зусилля до сумісності не були підірвані занадто великою дисперсією у визначенні й застосуванні кредитів, в основних категоріях ступенів і в критеріях якості.

II. Ключові питання

Якість як наріжний камінь формування

Зона європейської вищої освіти потребує будівництва на основі цінностей академічної суті для того, щоб відповідати очікуванням партнерів, тобто, на демонстрації якості. Дійсно, оцінка якості повинна враховувати мету та місію інститутів і програм. Вона потребує балансу між нововведеннями й традиціями, академічними перевагами і соціальною/економічною необхідністю, пов'язаністю програм і свободою вибору студентів. Вона охоплює викладання і наукові дослідження так само, як керування й адміністрування, сприйнятливість до студентських потреб і забезпечення позанавчальних послуг. Наявної якості не достатньо, вона має потребу в демонстрації й гарантіях, щоб одержати підтвердження (й) і довіру від студентів, партнерів і суспільства вдома, в Європі та у світі.

Якість - головна умова для довіри, доречності, мобільності, сумісності й привабливості в Зоні європейської вищої освіти.

Формування довіри

Існує міжнародний підхід до оцінки наукових досліджень. Такий само підхід повинен бути й у ставленні до вищої освіти. У Європі забезпечення якості не може ґрунтуватися на єдиному погляді щодо використання спільного набору стандартів. Шлях у майбутнє буде складатися в розробці на європейському рівні механізмів для взаємного прийняття результатів забезпечення якості, із "акредитацією" як однієї з можливих форм. Такі механізми повинні шанувати національні, лінгвістичні і дисциплінарні розходження, а також університети з малим навантаженням.

Сумісність

Сумісність із європейським ринком праці повинна відбиватися в програмах різним чином, залежно від того, коли (після першого або другого ступеня) були отримані знання, уміння й навички, необхідні для роботи. Можливість працевлаштування з урахуванням перспективи навчання протягом усього життя буде досягнута краще через цінності, властиві якійсній освіті; через розмаїття підходів і профілів дисциплін; через гнучкість програм, що дозволяють мати багато

- підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують великі проблеми входження в Зону європейської вищої освіти;
- проводити зміни будучи відкритими, притягуючими і конкурентоспроможними вдома, в Європі та у світі;
- продовжувати вважати за необхідне, щоб вища освіта була відповідальною перед суспільством.

ДО ЗОНИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Комюніке зустрічі європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту
м. Прага, 19 травня 2001 року

Через три роки після Сорбонської і два роки після підписання Болонської декларації європейські міністри, відповідальні за вищу освіту, і представники 32 країн, які підписали декларацію, зустрілися в Празі, щоб оцінити досягнуті успіхи і визначити напрямки і пріоритети дій на наступні роки. Міністри знову підтвердили своє зобов'язання з улаштування Зони європейської вищої освіти до 2010 року. Вибір Праги для проведення цієї зустрічі символізує їхнє бажання втягнути в цей процес усю Європу у світлі розширення Європейської спільноти.

Міністри привітали і розглянули звіт "Сприяння Болонському процесові", поданий групою підтримки, і визнали, що цілі, намічені в Болонській декларації, були широко прийняті й використовувалися як основа для розвитку вищої освіти більшістю країн, які підписали Декларацію, а також університетами й іншими установами вищої освіти. Міністри знову підтвердили, що повинні бути продовжені зусилля з підтримки мобільності для того, аби дозволити студентам, викладачам, дослідникам і апарату керування покористуватися з багатства Зони європейської вищої освіти, що містить її демократичні цінності, розмаїття систем вищої освіти, різноманітність культур і мов.

Міністри взяли до уваги Конвенцію європейських вищих навчальних закладів, прийняту у Саламанці 29-30 березня, і рекомендації Конвенції європейських студентів, прийнятої в Гетеборзі 24-25 березня, а також оцінили активне залучення в Болонський процес Європейської асоціації університетів і Асоціації національних спілок студентів у Європі. Вони також відзначили й оцінили багато інших подібних ініціатив, націлених на майбутнє. Міністри взяли до уваги також конструктивну допомогу Європейської комісії.

Міністри відзначили, що дії, рекомендовані в Декларації щодо структури ступенів, інтенсивно і широко провадилися в більшості країн. Вони особливо відзначили те, як просувається робота над забезпеченням якості. Міністри визнали необхідність у співробітництві з питань транснаціональної освіти. Вони також визнали потребу в організації в сфері освіти навчання протягом усього життя.

Подальші дії після досягнення шести цілей Болонського процесу

Міністри заявили, що, з огляду на прийняття Болонської декларації, формування Зони європейської вищої освіти є умовою для розширення привабливості й конкурентоспроможності вищих навчальних закладів Європи. Вони підтримали тезу про те, що вища освіта повинна розглядатися як суспільне благо, що вона була, є і залишиться уважною до суспільних зобов'язань (правил і т.п.), і що студенти - повноправні члени співтовариства вищої освіти. З цього погляду міністри прокоментували подальший процес у такий спосіб:

Прийняття системи легко зрозумілих і сумірних ступенів

Міністри рішуче закликали університети й інші вищі навчальні заклади використовувати всі переваги існуючого національного законодавства і європейських інструментів, націлених на полегшення академічного і фахового визнання поділів курсів, ступенів і інших досягнень, так, щоб громадяни могли ефективно використовувати свої

кваліфікації, уміння і навички у всій Зоні європейської вищої освіти. Міністри закликали існуючі організації і мережі типу NARIC і ENIC сприяти на інституційному, національному і європейському рівнях простому, ефективному і справедливому визнанню, що відбиває викладену розмаїтість кваліфікацій.

Прийняття системи, заснованої, по суті, на двох основних циклах

Міністри із задоволенням відзначили енергійне обговорення і розвиток структури ступенів, заснованої на двох основних циклах, що чітко формулюють вищу освіту для доступневого і післяступеневого навчання. Деякі країни вже прийняли цю структуру, а декілька інших розглядають її з великим зацікавленням. Важливо відзначити, що в багатьох країнах ступені бакалавра і магістра або два інші сумірні ступені можуть бути отримані як в університетах, так і в інших вищих навчальних закладах. Програми, що ведуть до ступеня, можуть і дійсно мають різноманітну орієнтацію й різноманітні конфігурації для пристосування до розмаїтості індивідуумів, до потреб навчального процесу і ринку праці, як це було визнано на семінарі в Гельсінкі зі ступенів бакалаврського рівня (лютий 2001 року).

Запровадження системи кредитів

Міністри підкреслили, що для більшої гнучкості в процесах навчання й одержання кваліфікацій необхідне встановлення загальних наріжних каменів кваліфікацій, підтриманих кредитною системою типу ECTS або інший ECTS - сумісною системою, що забезпечує як диференційно-розрізнявальну, так і нагромаджувальну функції. Разом із взаємно визнаними системами забезпечення якості такі домовленості полегшать доступ студентів до європейського ринку праці і розширять сумісність із світом праці, привабливість і конкурентоспроможність європейської вищої освіти. Повсюдне використання такої системи кредитів і Додатки до диплома будуть сприяти прогресу в цьому напрямку.

Сприяння мобільності

Міністри знову підтвердили, що поліпшення мобільності студентів, викладачів, дослідників і апарату управління, як це зазначено в Болонській декларації, має максимальну важливість. Тому вони підтвердили своє зобов'язання прийняти всі заходи для усунення перешкод вільному пересуванню студентів, викладачів, дослідників і апарату управління і підкреслили важливість соціальних питань мобільності. Вони взяли до уваги можливість для мобільності, що запропоновані відповідно до програм Європейського співтовариства, і прогрес, що досягнутий у цій галузі, наприклад, запуском Плану дій з мобільності, яка підтримана Радою Європи в Найсе 2000 року.

Сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості

Міністри визнали життєво важливу роль, яку відіграють системи якості в забезпеченні стандартів високої якості й у полегшенні порівнюваності кваліфікацій по всій Європі. Вони також схвалили більш тісне співробітництво між мережами із забезпечення якості і з визнання. Було підкреслено потребу близького європейського співробітництва і взаємної довіри в прийнятті національних систем забезпечення якості. Відтак було закликано університети й інші вищі навчальні заклади поширювати приклади кращої практики і розробляти сценарії для взаємного прийняття механізмів акредитації/сертифікації та оцінки. Міністри спонукали університети й інші вищі навчальні заклади, національні агентства і Європейську мережу забезпечення якості у вищій освіті (ENQA) співпрацювати в кооперації з відповідними організаціями країн, що не є членами ENQA, у встановленні загальних норм прийняття рекомендацій і поширення кращої практики.

Сприяння європейському підходу до вищої освіти

Щоб далі посилювати важливі європейські виміри вищої освіти і можливості працевлаштування випускників, міністри закликали сектор вищої освіти збільшувати розвиток модулів, орієнтацією або організацією на всіх рівнях курсів і програм із "європейським" змістом. Особливо це стосується модулів, курсів і програм, запропонованих інститутами різних країн, що співпрацюють, і є провідними до спільного визнання ступенів.

Крім того, міністри акцентували увагу на таких позиціях:

Навчання протягом усього життя

Навчання протягом усього життя є істотним елементом Зони європейської вищої освіти. У майбутній Європі, що будується як суспільство й економіка, засновані на знаннях, стратегія навчання протягом усього життя повинна стати віч-на-віч із проблемами конкурентоспроможності та використання нових технологій, поліпшення соціальної єдності, рівних можливостей і якості життя.

Вищі навчальні заклади і студенти

Міністри привітали і підкреслили необхідність залучення університетів, інших вищих навчальних закладів і студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів у заснуванні та формуванні Зони європейської вищої освіти. Інститути продемонстрували важливість, яку вони надають створенню спільної й ефективною, але усе ж різноманітної і такої, що пристосовується. Зони європейської вищої освіти. Відзначалось, що якість - основна умова для довіри, доречності, мобільності, сумісності та привабливості Зони європейської вищої освіти. Міністри оцінили внесок вищих навчальних закладів у розвиток програм навчання, що об'єднують академічну якість із сумісністю до довгострокової можливості працевлаштування, і закликали продовжити їхню активну діяльність у цьому напрямку.

Було наголошено і на тому, що студенти мають брати участь і впливати на організацію і зміст освіти в університетах та інших вищих навчальних закладах. Міністри також знову підтвердили, відзначену тими, хто навчається, необхідність брати до уваги в Болонському процесі також і соціальні питання.

Сприяння забезпеченню привабливості Зони європейської вищої освіти

Міністри погодилися з важливістю розширення привабливості європейської вищої освіти для тих, хто навчається із Європи й інших частин світу. Розуміння і сумірність європейських ступенів вищої освіти в усьому світі повинні бути розширені розвитком загальних рамок кваліфікацій, а також узгодженим забезпеченням якості і механізмами акредитації/сертифікації і збільшенням інформаційних зусиль. Міністри акцентували увагу та тому, що якість вищої освіти і наукових досліджень є і повинна бути важливим визначальним чинником міжнародної привабливості і конкурентоспроможності Європи. Міністри погодилися, що має бути підвищена увага до переваг Зони європейської вищої освіти від аніж до інститутів і програм різноманітної конфігурації. Вони закликали до збільшення співробітництва між європейськими країнами в частині, що стосується можливого значення і перспектив транснаціональної освіти.

Енергійне продовження

Міністри зобов'язались продовжити співробітництво, що засноване на цілях, викладених у Болонській декларації, і побудоване на спільному та відмінному у культурах, мовах і національних системах, що залучає всі можливості міжурядового співробітництва і діалогу, котрий продовжується, із європейськими університетами, іншими вищими навчальними закладами, студентськими організаціями, а також програмами Співтовариства.

Після заяв міністрів, які презентують країни, для яких відкриті програми Європейського співтовариства Сократес, Леонардо да Вінчі або підпрограми Темпуса, міністри привітали нових членів, що приєдналися до Болонського процесу. Вони прийняли заяви від Кіпру, Туреччини і Хорватії.

Міністри вирішили, що нова зустріч підтримки відбудеться в другій половині 2003 року в Берліні. На ній буде зроблено аналіз проведеної роботи, встановлено напрямки і пріоритети для наступних стадій процесу прямування до Зони європейської вищої освіти. Було підтверджено потребу в необхідності структури, яка б активізувала завершення розпочатої роботи і складалася з групи сприяння і групи підготовки. Група сприяння формується з представників усіх країн, що підписали відповідні документи, нових учасників і Європейської комісії. Очолювати її має представник країни, що головує на цей час у Європейській спілці. Членами групи підготовки мають бути представники країн, які є приймаючими на попередніх і наступних зустрічах на рівні міністрів, двох держав - членів Європейської спілки і двох країн, що не входять у Спілку. Останні чотири представники будуть обиратися групою співпраці. Представники головної в Європейській спілці країни і Європейської комісії будуть також входити в групу підготовки. Група підготовки буде очолюватися представником країни, яка приймає наступну зустріч на рівні міністрів.

Європейській асоціації університетів. Європейській асоціації вищих навчальних закладів, Асоціації національних спілок студентів у Європі і Раді Європи необхідно консультиватися щодо перевірки стану розвитку процесу.

Для того, щоб процес успішно просувався далі, міністри просили групу сприяння впорядкувати семінари для проведення досліджень у таких галузях: співробітництво, що стосується акредитації і забезпечення якості; визнання результатів навчання і використання кредитів у Болонському процесі; розвиток спільних ступенів; соціальні питання, із

спеціальною увагою до перешкод мобільності, а також розширення Болонського процесу, навчання протягом усього життя і залучення до обговорення студентів.

СТВОРЕННЯ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Комюніке Конференції Міністрів, відповідальних за вищу освіту,
у Берліні 19 вересня 2003 р.

Преамбула

19 червня 1999 року після Сорбонської Декларації, міністри, відповідальні за вищу освіту, з 29 європейських країн підписали Болонську Декларацію. Міністри дійшли згоди з приводу загальних завдань для створення узгодженого єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 року. Під час попередньої конференції, що минула в Празі 19 травня 2001 р., було збільшено кількість завдань і підтверджене зобов'язання створити загальноєвропейський простір вищої освіти до 2010 р. 19 вересня 2003 р. міністри, відповідальні за вищу освіту, із 33 європейських країн зустрілися в Берліні для розгляду досягнутих результатів і визначення пріоритетів і нових завдань на майбутнє з метою прискорення процесу встановлення загальноєвропейського простору вищої освіти. Були прийняті такі положення, принципи і пріоритети:

Міністри підтверджують важливість соціального аспекту Болонського Процесу. Необхідність збільшення конкурентоспроможності повинна відповідати цілям поліпшення соціальних характеристик загальноєвропейського простору вищої освіти, спрямованого на зміцнення соціальних зв'язків і зменшення нерівності за статевою ознакою як на національному, так і на загально-європейському рівні. У цьому контексті міністри підтверджують своє ставлення до освіти як до суспільного блага і суспільної відповідальності та підкреслюють необхідність переваги в міжнародному академічному співробітництві і програмі обміну академічних цінностей.

Міністри належним чином беруть до уваги висновки Європейських Рад, що відбулися в Лісабоні (2000) і в Барселоні (2002), спрямованих на створення в Європі "найконкурентоспроможнішої і динамічної економіки у світі, заснованої на знаннях і здатної забезпечити стійкий економічний ріст, більшу кількість і кращу якість робочих місць і великої соціальної згуртованості", а також закликають до подальших дій більш близького співробітництва в рамках Болонського Процесу.

Міністри приймають до уваги звіт про стан робіт, доручений Комісії з розвитку Болонського Процесу між Прагою і Берліном. Також приймається до уваги звіт Trends-111, підготовлений Європейською Асоціацією Університетів (EUA), а також результати семінарів, організованих як частина робочої програми між Прагою і Берліном декількома країнами-учасницями й установами вищої освіти, організаціями і студентами. Міністри стежать за подальшими національними звітами, що є свідченням значного прогресу в галузі застосування принципів Болонського Процесу. Нарешті, беруться до уваги зауваження Європейської Комісії і Ради Європи і визнається їхня підтримка в ході реалізації Процесу.

Міністри поділяють думку про те, що усі зусилля будуть спрямовані на забезпечення більш тісних зв'язків між вищою освітою і дослідницькими системами в кожній із країн-учасниць. Загальноєвропейський простір вищої освіти на цьому початковому етапі матиме велику користь від спільної діяльності з європейським дослідницьким простором, зміцнюючи в такий спосіб фундамент для Європи Знань. Метою, безперечно, є збереження європейського культурного багатства та мовної різноманітності, що ґрунтуються на культурній спадщині різних традицій, і стимулювання інноваційного потенціалу та соціального й економічного розвитку за допомогою розширеного співробітництва між європейськими вузами.

Міністри визнають фундаментальну роль вузів і студентських організацій у розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти. Також беруться до уваги повідомлення від Європейської Асоціації Університетів (EAU), що є результатом Грацької Конвенції вищих навчальних закладів, виступи Європейської Асоціації вищих навчальних закладів (EURASHE) і повідомлення ESIB - Національних спілок студентів Європи.

Міністри схвалюють зацікавленість інших регіонів світу в розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти, а також вітають присутність представників європейських країн, які ще не вступили в Болонський Процес, а також представників робочої групи Загального простору вищої освіти Європейського Союзу, Латинської Америки і Карибського регіону (EULAC) як гостей конференції.

Прогрес

Міністри вітають різні ініціативи, що починаються після Празького Самміту з вищої освіти, спрямовані на збільшення сумісності і сумірності освіти, на створення більш прозорих структур і поліпшення якості вищої освіти в Європі на рівні вузів у національному аспекті. Міністри цінують співробітництво і зобов'язання всіх партнерів - вищих навчальних закладів, студентів і інших зацікавлених осіб.

Міністри підкреслюють важливість усіх елементів Болонського Процесу для створення загальноєвропейського простору вищої освіти і виділяють необхідність активізувати зусилля на рівні вузів, національному і загальноєвропейському рівнях. Однак, щоб стимулювати подальший розвиток Процесу, міністри зобов'язуються притримуватися проміжних пріоритетів упродовж наступних двох років. Вони активізують зусилля для розвитку ефективних систем забезпечення якості, просування ефективного використання системи, заснованої на двох циклах, і удосконалення системи визнання ступенів і періодів навчання.

Забезпечення якості

Як показує практика, якість вищої освіти лежить в основі розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти. Міністри зобов'язуються підтримувати подальший розвиток системи забезпечення якості на рівні вузів, на національному і загальноєвропейському рівнях. Вони також підкреслюють необхідність розвитку загальних критеріїв і методологій із забезпечення якості.

Особлива увага звернена на те, що, відповідно до принципу інституційної автономії, основна відповідальність за забезпечення якості лежить на кожному з вузів. Це є основою для реальної підзвітності академічної системи в рамках національної системи якості.

Отже, міністри дійшли згоди, що до 2005 р. національні системи із забезпечення якості повинні в собі містити:

- Визначення обов'язків органів і установ, які беруть участь.
- Оцінювання програм і вузів, яке охоплює внутрішню і зовнішню оцінку, з врахуванням участі студентів і публікації результатів.
- Система акредитації, атестації і сумірних процедур.
- Міжнародне партнерство, співробітництво і створення мережі.

На європейському рівні міністри закликають ENQA за допомогою впливу на членів цієї організації, у співробітництві з EUA, EURASHE і ESIB, створити набір погоджених стандартів, процедур і керівних принципів забезпечення якості. Дослідити способи забезпечення адекватної погодженої системи перевірки забезпечення якості і/або акредитації агентств і організацій, а також дати звіт із цих питань міністрам через комісії в 2005 р. Належним чином буде врахований і досвід інших асоціацій і організацій у забезпеченні якості.

Структура ступенів: прийняття системи, яка складається з двох основних ступенів

Міністри схвально відзначили, що після прийняття зобов'язання про двоступеневу систему в Болонській Декларації загальна реструктуризація системи європейського вищої освіти динамічно провадиться. Усі міністри зобов'язуються почати реалізацію двоступеневої системи до 2005 р.

Міністри наголошують на важливості консолідації досягнутих результатів і поліпшення розуміння і прийняття нових кваліфікацій за допомогою зміцнення діалогу й у рамках вузів, і між вузами та працедавцями.

Міністри підтримують ініціативу країн-учасниць у створенні структури погоджених і сумірних/зіставних кваліфікацій для системи вищої освіти, яка б прагнула дати визначення кваліфікаціям, з огляду на показники об'єму роботи, рівня, результати навчального процесу, компетенції і профіль. Вони також беруть на себе відповідальність за створення узагальненої структури кваліфікацій загальноєвропейського простору вищої освіти.

У цих межах ступені повинні мати чітко визначені результати. Ступені першого і другого рівнів повинні мати різні напрямки і профілі, забезпечувати індивідуальні академічні потреби та потреби трудового ринку. Ступені першого рівня повинні давати доступ,

відповідно до Лісабонської Конвенції про Визнання щодо програм другого рівня. Ступені другого рівня надають можливість подальших досліджень для одержання докторського ступеня.

Міністри запрошують Комісію розглянути питання щодо того, яким способом і чи може більш коротка вища освіта бути зв'язана з першим ступенем структури кваліфікацій, створеної для загальноєвропейського простору вищої освіти.

Міністри наголошують на своєму зобов'язанні зробити вищу освіту доступною для всіх, використовуючи всі можливості і відповідні засоби.

Просування мобільності

Мобільність студентів і академічного й адміністративного персоналу є фундаментом для встановлення загальноєвропейського простору вищої освіти. Міністри підкреслюють її важливість для академічної і культурної, а також соціальної й економічної сфер. Вони висловлюють задоволення з приводу збільшення показників мобільності з моменту їхньої останньої зустрічі, що можливе завдяки значній підтримці програм Європейського Союзу, а також беруть на себе відповідальність за необхідні кроки до поліпшення якості і збільшення рамок статистичних даних із мобільності студентів.

Міністри підтверджують свій намір докласти усіх зусиль для усунення перешкод на шляху до мобільності в рамках загальноєвропейського простору вищої освіти. Для стимулювання мобільності студентів міністри стимулюватимуть визнання національних позичок і Грантів.

Впровадження системи кредитів

Міністри підкреслюють важливість ролі, яку відіграє Європейська Система Перерахування кредитів (ECTS) у просуванні мобільності і розробки міжнародної утворювальної програми. Вони відзначають, що ECTS стає більш узагальненою основою для національних кредитних систем. Вони заохочують подальший прогрес із метою перетворення ECTS із перевідної системи в нагромаджувальну, що необхідно застосовувати послідовно в міру того, як вона розвивається в рамках загальноєвропейського простору вищої освіти, яка невпинно зростає.

Визнання ступенів: прийняття системи чітких і сумірних ступенів

Міністри підкреслюють важливість Лісабонської Конвенції із Визнання, що повинна бути ратифікована всіма країнами учасниками Болонського Процесу, і яка повинна залучати мережі ENIS і NARIS, а також компетентні органи федеральної влади для сприяння подальшої реалізації Конвенції.

Міністри визначають мету, у рамках якої кожному студенту-випускнику, починаючи з 2005р., повинні автоматично і безкоштовно давати додатки до диплома. Він повинен бути виданий на одній із поширених європейських мов.

Вони закликають установи і працедавців активно послуговуватись додатками до диплома і користуватися перевагами поліпшеної, більш гнучкої і прозорої системи ступенів вищої освіти задля поліпшення ситуації у сфері працевлаштування і просування академічного визнання подальшого навчання.

Вищі навчальні заклади і студенти

Міністри схвалюють приєднання вищих навчальних закладів і студентів до Болонського процесу і визнають, що лише активна участь усіх партнерів процесу забезпечить довготривалий успіх.

З огляду на можливий внесок сильних вузів у процес економічного і соціального розвитку, міністри визнають за доцільне надати інститутам права для прийняття самостійних рішень щодо їхньої внутрішньої організації й адміністрації. Крім того, міністри закликають навчальні заклади забезпечити повну інтеграцію реформ у відповідні функції і процеси.

Міністри відзначають конструктивну участь студентських організацій у Болонському процесі і підкреслюють необхідність активного залучення студентів до роботи як на окремих етапах, так і на постійній основі.

Студенти є повноправними партнерами в керуванні процесом одержання вищої освіти. Міністри відзначають, що національні законодавчі заходи для забезпечення залучення студентів широко подані в Загальноєвропейському просторі вищої освіти. Вони також закликають вузи і студентські організації до визначення способів збільшення реального залучення студентів у процес керування вищою освітою.

Міністри підкреслюють необхідність надання студентам відповідних навчальних та

соціальних умов для успішної реалізації навчального процесу в рамках запланованого періоду часу, а також усунення перешкод, зв'язаних із їх соціальним і економічним підґрунтям. Вони також підкреслюють необхідність надання більшого об'єму порівняльних даних із соціального та економічного стану студентів.

Підтримка європейської складової у сфері вищої освіти

Міністри відзначають, що відповідно до їхньої заяви, зробленої у Празі, розробляються додаткові модулі, курси і навчальні плани з європейської освіти.

Вони також згадують про ініціативи, що започатковані вузами різних країн Європи, із об'єднання їхніх академічних ресурсів і культурних традицій для сприяння в розробці інтегрованих навчальних програм і загальних ступенів на першому, другому і третьому рівнях.

А відтак наголошується на необхідності організації основного періоду навчання за кордоном у програмах спільних ступенів. Задля подолання мовного бар'єру особлива увага акцентується на вивченні мови. Усе це допоможе студентам цілком реалізувати свій потенціал із погляду європейської ідентичності, громадянства і можливості працевлаштування.

Міністри обіцяють вирішити це питання з урахуванням національної особливості задля усунення легальних перешкод, що заважають встановленню і визнанню подібних ступенів, і активно підтримати розробку інтегрованих навчальних планів для одержання спільних ступенів, забезпечивши їхню якісну адекватність.

Підтримка привабливості Загальноєвропейського простору вищої освіти

Міністри погоджуються з необхідністю збільшення привабливості і відкритості європейської вищої освіти. Вони підтвердили свою готовність подальшої розробки програм для студентів із третіх країн.

Міністри заявляють, що керування транснаціональним обміном у сфері вищої освіти повинно ґрунтуватися на академічній якості й академічних цінностях, і ухвалили остаточно з'ясувати питання на відповідних форумах. Через усі наявні обставини у подібних форумах повинні брати участь соціальні й економічні партнери.

Вони підтримують співробітництво з регіонами в інших країнах світу через проведення Болонських семінарів і конференцій для представників цих регіонів.

Навчання протягом усього життя

Міністри наголошують на важливості вищої освіти як складової процесу реалізації навчання впродовж усього життя. Вони уживають заходів у цьому напрямку і вибудовують свою національну політику таким чином, щоб забезпечити досягнення цієї мети, і підштовхнути вузи й інші зацікавлені організації до збільшення можливостей для навчання впродовж усього життя на рівні вищої освіти, враховуючи надбання попередньо здобутої освіти.

Окрім того, міністри звертаються до тих, хто працює над системами кваліфікацій для Загальноєвропейського простору вищої освіти, щоб при цьому був використаний широкий спектр гнучких шляхів навчання, можливостей і технологій із належним залученням кредитів ECTS.

Вони відзначають необхідність поліпшення методик навчання впродовж усього життя як до, так і в межах вищої освіти, відповідно до прагнень і можливостей громадян.

Додаткові дії

Загальноєвропейський простір вищої освіти (EHEA) і загальноєвропейський простір дослідження (ERA) - два основних принципи суспільства, заснованого на знаннях

Усвідомлюючи необхідність створення більш тісних зв'язків між EHEA і ERA у Європі знань, а також важливість дослідження як складової частини вищої освіти на території Європи, міністри вважають потрібним додати докторський рівень як третій щабель Болонського процесу, що доповнює два основних щаблі вищої освіти. Вони також підкреслюють важливість дослідження, дослідницького навчання і підтримки міждисциплінарності в досягненні й поліпшенні потрібного рівня якості вищої освіти й у збільшенні конкурентоспроможності вищої європейської освіти в загальному. Міністри закликають до збільшення мобільності на докторському і постдокторському рівнях, а також

спонукають зацікавлені навчальні установи збільшувати їхнє співробітництво в рамках навчання на одержання докторського ступеня і підготовки молодих дослідників.

Міністри починають усі необхідні кроки для того, щоб зробити вищі навчальні заклади Європи більш привабливим і ефективним партнером. Тому міністри звернулися до вузів із проханням про збільшення ролі та вагомості досліджень у відношенні технологічної, соціальної і культурної еволюції і потреб суспільства.

Міністри розуміють, що на шляху досягнення цих цілей є перешкоди, із якими вузи не в змозі справитися поодиночі. Необхідна вагома підтримка, у тому числі фінансова, а також відповідні рішення від національних урядів і європейських органів.

Відтак, міністри заявляють про необхідність підтримати мережі, утворені на докторському рівні, з їх подальшим удосконаленням задля становлення однієї із визначальних ознак загальноєвропейського простору вищої освіти.

Огляд результатів

Через заплановані до 2010 р. дії спонукають до вживання заходів для аналізу результатів, досягнутих у рамках Болонського процесу. Як наслідок середньострокового попереднього розгляду буде подана інформація про реальні досягнення Процесу і можливість внесення деяких виправлень.

На період до 2005 р. - до майбутньої зустрічі міністрів - Комісії було доручено відстежити розвиток Болонського процесу і підготувати детальні звіти з його прогресу і досягнення проміжних пріоритетів, установлених на наступні два роки:

- забезпечення якості;
- двоступінчата система;
- визнання ступенів і періодів навчання;

Окрім того, країни-учасники будуть готові надати доступ до інформації, необхідної для дослідження в галузі вищої освіти щодо цілей Болонського процесу. Доступ до банків даних з дослідження, що провадиться, і його результатів повинен бути спрощеним.

Наступні доповнення

Нові члени

Міністри вважають за необхідне адаптувати пункт Празького комюніке щодо заяв про членство в такий спосіб:

Країни-учасники Європейської культурної конвенції будуть визнані членом загальноєвропейського простору вищої освіти в тому випадку, якщо вони водночас заявлять про свою готовність переслідувати і досягати мети, поставленої в рамках Болонського процесу, у своїх системах вищої освіти. Заява має містити інформацію про способи досягнення принципів і мети декларації.

Міністри погоджуються прийняти заяви про членство таких країн: Албанії, Андорри, Боснії і Герцеговини, Ватикана, Росії, Сербії і Чорногорії, "колишньої югославської республіки Македонії" - і привітали держави як нових членів, таким чином, розповсюджуючи дію процесу на 40 європейських країн.

Міністри визнають, що участь у Болонському процесі вимагає істотних змін і реформ у всіх країн, що підписалися. Вони вирішують надати підтримку всім новим учасникам у здійсненні цих реформ за допомогою організації взаємних обговорень і допомоги, як передбачено Болонським процесом.

Додаткова структура

Міністри довіряють Комісії вирішення поставлених у комюніке питань, а також загальне спостереження за розвитком Болонського процесу і підготовку наступної зустрічі міністрів. Комісія буде складатися з представників усіх членів Болонського процесу і Європейської Комісії, а також Рад Європи, EUA, EURASHE, ESIB і UNESCO/CEPES у ролі консультативних членів. Засідання цієї групи повинні проходити, принаймні, два рази в рік під головуванням на цей час головуючої країни ЄС, де роль віце-голови буде виконувати країна-упорядниця наступної конференції міністрів.

Правління одночасно перебуває під керівництвом країни, що нині головує, ЄС переглядає роботу в проміжках між зустрічами Комісії. Правління буде складатися з голови, віце-голови від країни-наступниці, попередньої та наступної головуючої країни ЄС, трьох країн-учасниць, обраних Комісією на один рік, Європейської Комісії як консультативного члена, Рад Європи, EUA, EURASHE і ESIB. Комісія і Правління мають право організувати спеціальні зустрічі, якщо у цьому буде потреба.

Уся подальша робота буде координуватися Секретаріатом країни, котра проводитиме наступну конференцію міністрів.

На наступній, після Берлінської, конференції Комісія подасть точне формулювання поставлених перед Правлінням і Секретаріатом завдань.

Робоча програма 2003-2005

Міністри просять Комісію координувати дії для досягнення успіху Болонського процесу з питань, окреслених тематично та поетапно, позначених у цьому комюніке, і поінформувати про результати на наступній зустрічі міністрів у 2005 році.

Наступна конференція

Міністри приймають рішення провести наступну конференцію в травні 2005 р. у Бергені (Норвегія).

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ACE - Admissions Officers and Credential Evaluators (англ.). Співробітники (університетів, що займаються прийомом документів при) зарахуванні й обліком кредитів (перезарахуванням раніше вивчених дисциплін) [професійна секція EAIE..

CRE - Standing Conference of Rectors, Presidents & Vice Chancellors of the European Universities (англ.). Постійна конференція (асоціація) ректорів, президентів і віце-канцлерів європейських університетів [із штаб-квартирою в Женеві, Швейцарія].

DG - Directorate-General (франц.). Генеральна дирекція [назва підрозділів EC].

EAIE - European Association for International Education (англ.). Європейська асоціація міжнародної освіти.

EAIR - European Association for Institutional Research (англ.). Європейська асоціація інституційних досліджень.

EC - European Commission (англ.). Європейська комісія [організація EU із штаб-квартирою в Брюсселі, Бельгія].

ECTS - European Credit Transfer System (англ.). Європейська система перезарахування кредитів (залікових одиниць трудомісткості) [підпрограма програми EC ERASMUS, а також схема перезарахування об'єму вивченого матеріалу і термінів навчання за кордоном, розроблена в рамках цієї підпрограми].

ENIC - European National Information Centre on Academic Recognition and Mobility (англ.). Європейський національний інформаційний центр з академічного визнання та мобільності [мережа центрів, створених у європейських країнах за рекомендацією Рад Європи і ЮНЕСКО].

ENQA - European Network of Quality Assurance in Higher Education (англ.) Європейська мережа забезпечення якості у вищій освіті.

ERASMUS - European Community Action Scheme for the Mobility of University Students (англ.). Схема дій Європейського співтовариства для мобільності студентів університетів [програма EC, розділ програми SOCRATES, що стосується вищої освіти].

ETF - European Training Foundation (англ.). Європейський фонд (практичної) підготовки.

EU - European Union (англ.). Європейський союз.

EUA - European University Association (англ.) Асоціація європейських університетів.

EURASHE - European Association of Institutions in Higher Education (Polytechnics and Colleges) (англ.). Європейська асоціація вищих навчальних закладів (політехнікумів і коледжів).

HRK - Hochschulrektorenkonferenz (нім.). Конференція (асоціація) ректорів (а також президентів) університетів (інших вищих навчальних закладів).

LEONARDO - Leonardo da Vinci: a New Vocational Training Policy for the Union (англ.). Леонардо да Вінчі: нова політика в (практичній) підготовці для (Європейського) Союзу [програма EC з розвитку початкової і середньої професійної освіти].

NARIC - National Academic Recognition Information Centre (англ.). Національний інформаційний центр із академічного визнання (документів про освіту) [мережа організацій у європейських країнах, створена в рамках програми EC SOCRATES].

SOCRATES - СОКРАТЕС {лат. *Socrates* - Сократ, древньогрецький філософ}.

[Програма академічної мобільності *ЕС*, що містить, зокрема, підпрограму *ERASMUS*].

TEMPUS - Trans-European Mobility Programme (Scheme) for University Studies (англ.). Програма (схема) трансєвропейської (академічної) мобільності для університетського навчання (між країнами Центральної і Східної Європи і країнами - членами Європейського співтовариства) [програма *ЕС*]

ЛІТЕРАТУРА

1. Ван дер Венде М.К. Болонская декларация: расширение доступности и повышение конкурентоспособности высшего образования в Европе // Высшее образование в Европе. - 2000. -№ 3. -Том XXV

2. Долженко О.В. Сорбонская и Болонская декларации: Информация к размышлению... // Вестник высшей школы: Alma mater -2000. -№ 6

3. Лукичев Г.А. Интеграция и эффективность - цели реформ в высшем образовании стран Европы // Научный вестник Московского государственного технического университета гражданской авиации. -2000.-№26.-С. 13-18.

4. Мюллер В.К. Англо-русский словарь: 70 000 слов и выражений. Изд. 14-е, стереотип. - М.: "Советская энциклопедия", 1969. -912 с.

5. Реформа высшего образования в Нидерландах // Голландский институт в Санкт-Петербурге: <http://www.holinst.spb.ru>

6. Barblan A. The Sorbonne Declaration - Follow-Up and Implications: A Personal View. - Geneva: AEU/CRE, 1999. {Сорбонская декларация - реализация и значение: частный взгляд}

7. Beverwijk J. and van der Maat L. Introducing the Undergraduate-Graduate Structure: Reforming, Adding, and Renaming: Paper presented at the 21st EAIR Conference, Lund, August 1999 {Введение достепенной -послестепенной структуры: реформирование, добавление и переименование: Документ, представленный на 21-й конференции EAIR, Лунд, август 1999 года} (не опубликовано).

8. From Bologna to Prague - Reform of Study Programmes and Structures in Germany. -Bonn, HRK, 2000. -63 pp. {От Болоньи к Праге -Реформа программ обучения и обучающих структур в Германии}

9. Harris Christopher. In the Shadow of Bologna / EAIE Forum, 2000. -Special Edition. -P.22-24. {Под сенью Болоньи}

10. Haug Guy. The Follow-up Process to the Bologna Declaration / "From Bologna to Prague" - Reform of Study Programmes and Structures in Germany. -Bonn, HRK, 2000. -63 pp. -P.47-56 {Процесс выполнения Болонской декларации}

11. Haug Guy. Trends and Issues in Learning Structures in Higher Education in Europe. -Bonn, HRK, 2000. -77 pp. {Перспективы и проблемы обучающих структур в высшем образовании Европы}

12. Haug, G. Trends and Issues in Learning Structures in Higher Education in Europe: Background paper commissioned by the European Commission DG XXII for the Bologna Meeting of 18-19 June 1999 {Перспективы и проблемы обучающих структур в высшем образовании Европы: Базовый документ, представленный DG XXII Европейской комиссии на Болонскую встречу 18-19 июня 1999 года} (не опубликовано).

13. News of the Recognition Field: Background Information for the ACE Track, 13th Annual Conference of the European Association for International Education (EAIE) 5 to 8 December, 2001, Tampere, Finland. -Riga: EAIE+Latvian ENIC/NARIC, 2001. -60 pp. {Новости в области признания: базовая информация для семинаров, проводимых ACE в рамках 13-ой ежегодной конференции Европейской ассоциации международного образования 5-8 декабря 2001 года в Тампере, Финляндии}

14. Pedrosa J. Notes concerning the preparation of the Bologna meeting (Sorbonne Declaration) -Aveiro: 1999. {Заметки о подготовке Болонской встречи (Сорбонская декларация)}

15. Prodi, R. Idea dell' Europa. -Rome: Il Mulino, 1999. {Европейская идея}

16. Quality Assessment and Quality Development in German Universities with Particular Reference to the Assessment of Teaching. -Bonn, HRK, 2000. -41 pp. {Оценка развития качества в немецких университетах со специфическим вниманием на оценку преподавания}

17. Tauch Christian Accreditation: a Change of Paradigm in German Higher Education // EAIE Forum. -2000. -Vol. 2. -No. 1. -P.12-14 {Аккредитация: смена парадигмы в немецком высшем

образовании}

18. Recognition Issues in the Bologna Process: Final Report of the Working Party on Recognition Issues in the Bologna Process / News of the Recognition Field: Background Information for the ACE Track, 13th Annual Conference of the European Association for International Education (EAIE) 5 to 8 December, 2001, Tampere, Finland. -Riga: EAIE+Latvian ENIC/NARIC, 2001. -60 pp. {Признание, вытекающее из Болонского процесса: Заключительный отчет Рабочей группы по (по процедурам) признания (документов об образовании), вытекающим из Болонского процесса}

19. Trends in Learning Structures in Higher Education (II): Follow-up Report prepared for the Salamanca and Prague Conferences of March/May 2001. - Helsinki: National Board of Education, 2001. -63 pp. {Перспективы обучающих структур в высшем образовании (II): Сообщение, подготовленное к конференциям в Саламанке и Праге в марте/мае 2001}